

Posudek diplomové práce Petra Jirmana

The Great Ape Debate: Mohou se šimpanzi naučit jazyk?

Málokdy se mi stává, že by mě studentská práce, kterou mám posuzovat, bavila. Práce Petra Jirmana je v tomto ohledu výjimkou, což svědčí o tom, jak pěkně je napsána. Se spoustou věcí, které v ní jsou, sice nesouhlasím, ale celkově musím říct, že je to diplomová práce, jak si ji představuji, napsaná poučeně, brilantním stylem, s velkým zaujetím pro věc a k tomu všemu ještě zábavně. Kdyby každá diplomka vypadala takto!

Jirman se v práci věnuje vášnivé debatě, která mezi vědci a filosofy vznikla poté, co byly publikovány výsledky dlouhodobých experimentů, které se zdály dokládat, že se šimpanzi mohou naučit alespoň zárodkům lidského jazyka. Jedná se zejména o práci manželů Gardnerových s šimpanzicí Washoe, o které autoři tvrdili, že ji dokázali naučit dosti pokročilou formu znakového jazyka. Zveřejnění těchto výsledků pak mělo velkou odezvu: z menší části nadšenou a z větší odmítavou. Dnes se má převážně za to, že se publikace tohoto druhu neukázaly jako plně důvěryhodné a že skutečně přesvědčivé doklady o tom, že by se šimpanzi dokázali znakový (nebo jiný) jazyk naučit poza zcela rudimentární formu, nejsou.

Jirman se pouští do vášnivé obhajoby Gardnerových; má pocit, že jim kritici křivdí. Může mít samozřejmě pravdu v tom, že část kritiky je založená prostě na nevstřícnosti a badatelské revnivosti; a také v tom, že část kritiků příliš dogmaticky hájí svoje vlastní představy o jazyku a myslí. Zdá se mi ale, že poněkud pomíjí to nejpodstatnější: ve vědě je za skutečně experimentálně získaný *poznatek* brán jenom výsledek takových experimentů, které jsou principiálně opakovatelné. A o úspěšných experimentech s mluvícími lidoopy referuje jenom velmi omezená skupina výzkumníků.

Je samozřejmě možné argumentovat, jak to činí Jirman, že takový experiment vyžaduje natolik specifické uspořádání, že je velmi těžké ho reprodukovat (a že jestliže pokus o reprodukci s šimpanzem Nimem nebyl úspěšný, pak jenom proto, že se toto uspořádání nepodařilo dostatečně napodobit), to by ale chtělo nějaké vysvětlení – lidské děti nepotřebují k tomu, aby se naučily jazyk, nic víc, než se nepohybovat zcela mimo lidskou společnost (naučí se ho i děti rodiči zanedbávané, ba i děti vyrůstající zcela na okraji lidské společnosti atd.), takže tato schopnost se zdá být maximálně robustní. Je velice podivné, že by lidoopi měli tutéž schopnost, avšak v podobě, že by její rozvinutí naopak bylo tak citlivé na okolnosti, že by se mohla rozvinout jenom za tak specifických okolností.

Pak je tu otázka toho, co to vlastně znamená porozumět nějakému slovu. Je jasné, že pokud pes vydává nějaké specifické vrčení, kdykoli uvidí kočku, či udělá-li v takovém případě nějakou specifickou kombinaci pohybů („gesto“), nebudeme říkat, že jde o *slovo* a že tomuto slovu onen pes *rozumí*. Totéž ale zřejmě platí v případě, když v přítomnosti kočky (nebo nějakého jiného druhu předmětu) vydá nějaký zvuk člověk či učiní nějaké gesto šimpanz. Přitom otázce, co více je potřeba, aby bylo možné hovořit o *slovu* a o *porozumění* podle mne není věnována potřebná pozornost (tím nemyslím zdaleka jen v Jirmanově práci, ale obecně). U člověka se normálně předpokládá, že slovo umí používat ve větách, a to i v logicky komplexních větách. Jirman píše: "Gardnerovi stanovili poměrně jednoduché kritérium – daný znak musí být rozpoznán třemi na sobě nezávislými pozorovateli. Nestálo však pouze to, aby Washoe nastavila ruce do kýženého tvaru – pro uznání znaku jakožto osvojeného musela užít daný znak adekvátně – na správný předmět a ve správném kontextu. Užití znaku

muselo být navíc spontánní – nesměla mu předcházet jakákoli forma pobízení, kromě obecných otázek typu CO TOTO? Nový znak navíc musela Washoe užít v patnácti po sobě jdoucích dnech." Mně ale nepřipadá vůbec jasné, že tohle je dostatečné kritérium toho, že lze mluvit o slovu (a nikoli pouze o reakci, jako je to u toho vrčícího psa).

Je ovšem zřejmé, že na základě toho, co prokázali Gardnerovi i další, nelze činit závěr, že by šimpanzi dokázali užívat jazyk *tak jako my lidé*, maximálně jim můžeme chtít, tak jak to činí Jirman, připisovat nějaké částečné či rudimentární osvojení si jazyka. Ale předpokládejme pro srovnání, že někoho nebo něco naučíme, aby mezi šachovými figurkami rozpoznal střelce, a když ho najde, tak ho položil na šachovnici a šoupal s ním šikmo tak, jak se má střelec správně pohybovat. Dávalo by smysl říkat, že tento člověk nebo tato entita částečně hraje šachy?

Pak je tu ještě jedna věc. Autor na jedné straně podezírá odpůrce Gardnerových, že za jejich argumenty stojí "arogantní přesvědčení o vlastní jedinečnosti". Neříkám, že na tom nemůže nic být; avšak podobné podezření je možné mít i v opačném gardu. Jirman píše: "Za nejpodstatnější důsledek objevu schopnosti 'mluvit', přítomné u šimpanze, však považuji právě rozostření hranic mezi člověkem a jeho evolučními příbuznými. Toto rozostření hranic by mohlo přispět k tomu, že budeme s našimi příbuznými primáty zacházet humánněji, s větší úctou a respektem ...". Není pochyb, že snaha o to, abychom se na jiné tvory nedívali nějak svrchu a abychom je respektovali, je chvályhodná; však domnívám se, že k tomu by nemělo být potřeba prokazovat, že nejsou jiní než my. A hlavně je třeba se vyvarovat toho, aby podvědomě ovlivňovala naše faktické soudy – úplně stejně, jako je třeba se vyvarovat toho, aby je v opačném gardu ovlivňovala naše "arogance".

Práci v každém případě považuji za velmi zdařilou a navrhuji ji hodnotit jako *výbornou*.

V Hradci Králové, dne 10.5.2016

Jaroslav Peregrin